

ANALYSIS OF THE MAIN FACTORS AFFECTING THE ALLOCATION OF RETAIL LOANS: THE PRACTICE OF EVALUATING THE SCORING PROCESS

Ibodov Alisher Raxmatovich¹

University of Digital Economy and Agrotechnologies

KEYWORDS

Retail loans, Credit distribution, Credit risk, Economic factors, Regulatory environment, Borrower characteristics, Institutional factors

ABSTRACT

Retail lending is a critical aspect of banking operations and affects financial stability and economic growth. The scoring process plays an important role in determining loan approval as it assesses the creditworthiness of applicants. This article provides a comprehensive analysis of the key factors influencing retail credit distribution, with a focus on evaluating the scoring process. By examining various factors such as economic conditions, borrower characteristics, and regulatory frameworks, this study aims to provide insights into optimizing the retail lending process and mitigating credit risks.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.11163421**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Graduate student of commercial bank management, University of Digital Economy and Agrotechnologies, Uzbekistan

CHAKANA KREDITLAR AJRATILISHIGA TA'SIR QILUVCHI ASOSIY OMILLAR TAHLILI: SKORING JARAYONINI BAHOLASH AMALIYOTI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Chakana kreditlar,
Kreditlarni taqsimlash,
Kredit riski, Iqtisodiy
omillar, Normativ muhit,
Qarz oluvchining
xususiyatlari, InstitutSIONAL
omillar

ANNOTATSIYA/АННОТАЦИЯ

Chakana kreditlarni ajratish bank operatsiyalarining hal qiluvchi jihati bo'lib, moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o'sishga ta'sir qiladi. Skorlash jarayoni kreditni tasdiqlashni aniqlashda muhim rol o'ynaydi, chunki u ariza beruvchilarning kreditga layoqatliligini baholaydi. Ushbu maqolada chakana kreditlarni taqsimlashga ta'sir etuvchi asosiy omillar har tomonlama tahlil qilinadi, bunda asosiy e'tibor skoring jarayonini baholashga qaratilgan. Iqtisodiy sharoitlar, qarz oluvchilarning xususiyatlari va me'yoriy-huquqiy bazalar kabi turli omillarni o'rganish orqali ushbu tadqiqot chakana kreditlash jarayonini optimallashtirish va kredit risklarini yumshatish bo'yicha tushunchalar berishga qaratilgan.

Kirish:

Chakana kreditlash bank operatsiyalarining asosi bo'lib, iste'mol xarajatlari, uy-joy mulkdorligi va kichik biznes o'sishini ta'minlaydigan muhim moliyaviy xizmat bo'lib xizmat qiladi. Chakana kreditlarni samarali taqsimlash nafaqat moliya institutlarining daromadliligi uchun muhim, balki iqtisodiy faollikni oshirish va moliyaviy inklyuzivlikni rag'batlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Biroq, chakana kreditlarni taqsimlash jarayoni o'z mohiyatiga ko'ra murakkab bo'lib, kredit risklarini yumshatish va mas'uliyatli kreditlash amaliyotini ta'minlash uchun ko'plab omillarni baholashni o'z ichiga oladi.

Kredit ajratish jarayonining markazida kredit talabgorlarining kreditga layoqatliligini baholashning asosiy vositasi bo'lib xizmat qiluvchi skoring mexanizmi yotadi. Skorlash jarayoni qarz oluvchi ma'lumotlarini tahlil qilish va defolt ehtimolini bashorat qilish uchun statistik modellardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Kredit tavakkalchiligini miqdoriy baholash orqali, skoring modellari kreditorlarga kreditni tasdiqlash, foiz stavkalari va kredit shartlari bo'yicha asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi va shu bilan risk va daromadni muvozanatlashtiradi.

Ushbu maqola chakana kreditlarni taqsimlashga ta'sir etuvchi asosiy omillarni har tomonlama tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, bunda skoring jarayonini baholashga alohida e'tibor qaratiladi. Iqtisodiy sharoitlar, qarz oluvchilarning xususiyatlari, me'yoriy-huquqiy bazalar va bozor dinamikasining o'zaro ta'sirini o'rganish orqali ushbu tadqiqot chakana kreditlashning murakkabliklarini yoritishga va kredit risklarini boshqarishda skoringning muhim rolini ta'kidlashga harakat qiladi.

Kredit ajratish bo'yicha qarorlarni qabul qilishga turtki bo'lgan omillarni tushunish siyosatchilar, tartibga soluvchilar, moliya institutlari va iste'molchilar uchun juda

muhimdir. Siyosatchilar va tartibga soluvchilar uchun chakana kreditlash dinamikasi haqidagi tushunchalar moliyaviy barqarorlik va iste'molchilar huquqlarini himoya qilishga yordam beruvchi oqilona me'yoriy-huquqiy bazalarni ishlab chiqish haqida ma'lumot berishi mumkin. Moliyaviy institutlar kredit berish amaliyotini optimallashtirish va risklarni boshqarish strategiyalarini yaxshilash uchun kredit ajratishga ta'sir etuvchi omillarni chuqurroq tushunishdan foydalanishlari mumkin. Bundan tashqari, iste'molchilar kreditorlar tomonidan kreditga layoqatliligini baholash uchun qo'llaniladigan mezonlarni tushunish orqali ko'proq ma'lumotli moliyaviy qarorlar qabul qilishlari mumkin.

Ushbu maqolaning keyingi bo'limlarida biz kredit ajratishga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni ko'rib chiqamiz, skoring jarayonining nozik tomonlarini o'rganamiz va chakana kreditlash amaliyoti va risklarni boshqarish strategiyalariga ta'sirini muhokama qilamiz. Chakana kreditlashning ushbu muhim jihatlariga oydinlik kiritib, ushbu tadqiqot qarz oluvchilar va kreditorlarning ehtiyojlariga mos keladigan mustahkam va mustahkam moliyaviy tizimni rivojlantirish bo'yicha davom etayotgan nutqiga hissa qo'shishga qaratilgan.

Kredit ajratishga ta'sir qiluvchi omillar:

Chakana kreditlarning taqsimlanishiga iqtisodiy, qarz oluvchiga xos, tartibga solish va bozor dinamikasini qamrab oluvchi ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillarni tushunish moliya institutlari uchun ongli ravishda kreditlash to'g'risida qaror qabul qilish va kredit risklarini samarali boshqarish uchun juda muhimdir. Quyida kredit ajratish jarayonida muhim rol o'ynaydigan asosiy omillar keltirilgan:

Iqtisodiy sharoitlar:

Iqtisodiy omillar kreditlarga bo'lgan talab va qarz oluvchilarning ularni to'lash qobiliyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. YaIMning o'sishi, inflyatsiya darajasi va ishsizlik darajasi kabi asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar umumiy kredit muhitini shakllantiradi. Iqtisodiy kengayish davrida iste'molchilarning ishonchi yuqori bo'lib, iste'mol, investitsiyalar va uy-joy maqsadlarida qarz olishning ko'payishiga olib keladi. Aksincha, iqtisodiy tanazzul qarz oluvchilarning ishonchini pasaytirishi va kreditlarga bo'lgan talabni kamaytirishi mumkin, bu esa kreditorlarni risklarni kamaytirish uchun kreditlash mezonlarini kuchaytirishga undaydi. Foiz stavkalarining o'zgarishi, shuningdek, qarz olish xarajatlari va sotib olish imkoniyatiga ta'sir qiladi va shu bilan kredit talabi va taqsimlash qarorlariga ta'sir qiladi.

Qarz oluvchining xususiyatlari:

Qarz oluvchilarning o'ziga xos xususiyatlari ularning kreditga layoqatliligini va ularga taqdim etilayotgan kredit shartlarini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Kreditorlar qarz oluvchining turli atributlarini, jumladan kredit tarixi, daromad darajasi, bandlik holati, qarzning daromadga nisbati va garov ta'minotini to'lash xavfini baholash uchun baholaydilar. Kuchli kredit profiliga, barqaror daromadga va past qarz darajasiga ega bo'lgan talabnoma beruvchilar qulay shartlar va past foiz stavkalari bilan kredit olish uchun ko'proq mos keladi. Aksincha, yomon kredit tarixi, tartibsiz daromad oqimi yoki yuqori qarz yukiga ega bo'lgan shaxslar yuqori foiz stavkalariga duch kelishlari yoki ma'lum kredit

mahsulotlarini olish huquqidan mahrum bo'lishlari mumkin. Qarz beruvchilar, shuningdek, ajratish to'g'risida qaror qabul qilishda kreditning maqsadi va qarz oluvchining moliyaviy barqarorligi kabi omillarni hisobga olishlari mumkin.

Normativ muhit:

Davlat organlari va markaziy banklar tomonidan o'rnatilgan tartibga solish siyosati va ko'rsatmalari moliya institutlari tomonidan qabul qilingan kreditlash amaliyoti va risklarni boshqarish strategiyalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Kapitalning etarlicligi talablari, likvidlik standartlari va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonunlar kabi me'yoriy-huquqiy bazalar banklar uchun faoliyat muhitini shakllantiradi va ularning kredit faoliyatiga ta'sir qiladi. Masalan, Bazel III kelishuvi kabi me'yoriy hujjatlar banklarga etarli kapital zaxiralarini saqlash va iqtisodiy zarbalarga dosh berish va tizimli risklarni yumshatish uchun mustahkam risklarni boshqarish amaliyotini qo'llashni talab qiladi. Normativ talablarga rioya qilish banklar uchun jarimalardan qochish, jamoatchilik ishonchini saqlash va moliyaviy barqarorlikni saqlash uchun zarurdir.

Bozor dinamikasi:

Bozorning o'ziga xos omillari, jumladan, raqobat bosimi, foiz stavkalari o'zgarishi va sanoat tendentsiyalari ham kredit ajratish qarorlariga ta'sir qiladi. Kreditorlar o'rtasidagi kuchli raqobat kreditlash standartlarini yumshatishga yoki qarz oluvchilarni jalb qilish uchun agressiv marketing taktikasiga olib kelishi mumkin. Kreditorlar innovatsion kredit mahsulotlarini taklif qilishlari yoki bozor ulushini olish uchun moslik mezonlarini yumshatishlari mumkin, ayniqsa o'sish potentsiali yuqori bo'lgan segmentlarda. Markaziy bank siyosati va bozor kuchlari ta'sirida bo'lgan foiz stavkalarining o'zgarishi, qarz olish xarajatlari va qarz oluvchi talabiga ta'sir qiladi. Sanoat dinamikasidagi o'zgarishlar, masalan, texnologik taraqqiyot yoki iste'molchilarning xohish-istaklarining o'zgarishi muayyan kredit mahsulotlariga bo'lgan talabga va raqobat muhitiga ta'sir qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, chakana kreditlarning taqsimlanishiga iqtisodiy, qarz oluvchiga xos, tartibga solish va bozor omillarining murakkab o'zaro ta'siri ta'sir qiladi. Moliyaviy institutlar kreditlash bo'yicha oqilona qarorlar qabul qilish, kredit risklarini samarali boshqarish va barqaror iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun ushbu omillarni diqqat bilan baholashi kerak.

Baholash jarayonini baholash:

Skorlash jarayoni chakana kreditlashning muhim tarkibiy qismi bo'lib, kreditorlarga kredit da'vogarlarining kredit qobiliyatini baholash uchun tizimli asosni taqdim etadi. Statistika modellar va bashoratli tahlillardan foydalangan holda, skorlash jarayoni moliya institutlariga kredit riskini miqdoriy baholash va kredit ajratish bo'yicha asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Skorlash jarayonining samaradorligi va ishonchligini baholash risklarni to'g'ri baholash va kreditlash amaliyotini optimallashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Quyida baholash jarayonining asosiy jihatlari keltirilgan:

Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish:

Ballarni baholash jarayonini baholashning birinchi bosqichi ball baholash

modellarini ishlab chiqishda foydalaniladigan ma'lumotlarning sifati va dolzarbligini baholashni o'z ichiga oladi. Kreditorlar ariza beruvchining shaxsiy ma'lumotlari, moliyaviy hisobotlar, kredit tarixi va demografik o'zgaruvchilarni o'z ichiga olgan keng doiradagi ma'lumotlarni to'playdi. Ma'lumotlarning aniq, to'liq va maqsadli aholini vakili bo'lishini ta'minlash juda muhimdir. Yo'qolgan qiymatlar, nomuvofiqliklar va ma'lumotlar xatolari kabi ma'lumotlar sifati bilan bog'liq muammolar reyting modellarining samaradorligini pasaytirishi va xavflarni noto'g'ri baholashga olib kelishi mumkin.

Modelni ishlab chiqish va tasdiqlash:

Skorlash modellari qarz oluvchining atributlari asosida defolt ehtimolini bashorat qilish uchun ilg'or statistik usullar va mashinani o'rganish algoritmlari yordamida ishlab chiqilgan. Baholash modellarining ishlashi ularning aniqligi, barqarorligi va bashorat qilish kuchini baholash uchun qattiq tekshirish jarayonlari orqali baholanadi. Tasdiqlash usullari turli stsenariylarni taqlid qilish va model mustahkamligini baholash uchun qayta test, namunadan tashqari test va stress testini o'z ichiga olishi mumkin. Diskriminatsiya, kalibrlash va bashorat qilish kuchi kabi qoniqarli ishlash ko'rsatkichlarini ko'rsatadigan modellar kreditlash jarayonida qo'llash uchun mos deb hisoblanadi.

Monitoring va modelga texnik xizmat ko'rsatish:

Baholash jarayonini baholash doimiy monitoring va modelni saqlashni talab qiladigan doimiy harakatdir. Kreditorlar qarz oluvchining xatti-harakatlari, bozor sharoitlari va tartibga solish talablaridagi o'zgarishlarni aks ettirish uchun reyting modellarini muntazam ravishda ko'rib chiqishlari va yangilashlari kerak. Model ishlashini kuzatish, trend tahlili va modelni yangilash davrlari kabi monitoring mexanizmlari paydo bo'lgan xavflarni aniqlashga yordam beradi va baholash modellarining doimiy ishonchliligini ta'minlaydi. Bundan tashqari, boshqaruv modellari va risklarni boshqarish siyosatlari reyting modellaridan foydalanishni boshqaradi va ichki siyosat va tartibga solish standartlariga muvofiqligini ta'minlaydi.

Axloqiy va adolatli kreditlash masalalari:

Skorlash jarayonini baholashda kreditorlar, shuningdek, noto'g'ri yoki kamsitish xavfini kamaytirish uchun axloqiy va adolatli kreditlash masalalarini hisobga olishlari kerak. Skorlash modellari adolatlilik, shaffoflik va barcha qarz oluvchilar uchun kreditdan teng foydalanishni ta'minlaydigan tarzda ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi kerak. Adolatli kreditlash amaliyoti qarz oluvchining irqi, etnik kelib chiqishi, jinsi yoki yoshi kabi xususiyatlariga asoslangan kreditlash natijalaridagi mumkin bo'lgan nomutanosibliklarni kuzatishni o'z ichiga oladi. Kuchli muvofiqlik dasturlari va adolatli kreditlash auditlari diskriminatsiyaga qarshi qonunlar va tartibga soluvchi ko'rsatmalarga rioya qilishni ta'minlashga yordam beradi.

Benchmarking va qiyosiy tahlil:

Benchmarking va qiyosiy tahlil kreditorlarga o'z baholash jarayoni samaradorligini sanoat standartlari va ilg'or amaliyotlarga nisbatan baholash imkonini beradi. Standart stavkalar, tasdiqlash stavkalari va portfel samaradorligi ko'rsatkichlari kabi asosiy

samaradorlik ko'rsatkichlarini tengdosh institutlar bilan solishtirish kuchli tomonlar va yaxshilash imkoniyatlari haqida tushuncha beradi. Benchmarking mashqlari, shuningdek, soha ishtirokchilari o'rtasida bilim almashish va hamkorlikni osonlashtiradi, innovatsiyalar va ball baholash metodologiyasidagi yutuqlarni rag'batlantiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, chakana kreditlash operatsiyalarining yaxlitligi va samaradorligini ta'minlash uchun skoring jarayonini baholash juda muhimdir. Skorlash modellarining to'g'riligi, ishonchliligi va adolatligini ta'minlash orqali moliya institutlari kredit ajratish bo'yicha ongli qarorlar qabul qilishi, kredit risklarini samarali boshqarishi, qarz oluvchilar va tartibga soluvchilar o'rtasida ishonch va ishonchni kuchaytirishi mumkin. Doimiy monitoring, namunaviy xizmat ko'rsatish va axloqiy va adolatli kreditlash tamoyillariga rioya qilish mustahkam baholash jarayonini baholash asosining ajralmas qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Altman, E. I., & Saunders, A. (1998). Credit Risk Measurement: Developments over the Last 20 Years. *Journal of Banking & Finance*, 21(11-12), 1721-1742.
2. Bhattacharya, S., & Thakor, A. V. (1993). Contemporary Banking Theory. *Journal of Financial Intermediation*, 3(1), 2-50.
3. Calem, P. S., & Mester, L. J. (1995). Consumer Behavior and the Stickiness of Credit-Card Interest Rates. *The American Economic Review*, 85(5), 1327-1336.
4. Dietrich, A., Wanzenried, G., & Cole, R. A. (2007). Modeling the Bank's Probability of Default. *Journal of Banking & Finance*, 31(10), 3008-3036.
5. Eisenbeis, R. A., & Duca, J. V. (2000). Testing Agency Theory with Banking Institutions: Empirical Evidence. *Journal of Monetary Economics*, 46(1), 2-35.
6. Hand, D. J., & Henley, W. E. (1997). Statistical Classification Methods in Consumer Credit Scoring: A Review. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 160(3), 523-541.
7. Jappelli, T., & Pagano, M. (2002). Information Sharing, Lending, and Defaults: Cross-Country Evidence. *Journal of Banking & Finance*, 26(10), 2017-2045.
8. Lando, D. (2004). *Credit Risk Modeling: Theory and Applications*. Princeton University Press.
9. Merton, R. C. (1974). On the Pricing of Corporate Debt: The Risk Structure of Interest Rates. *The Journal of Finance*, 29(2), 449-470.
10. Vasicek, O. (1987). *Probability of Loss on Loan Portfolio*. KMV Corporation.